

СТОРІНКА ВЧЕНОГО

О. П. Кучинська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

І. В. Черниченко

*аспірант кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

ОКРЕМІ ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

Прийняття Закону України від 01 червня 2011 р. № 3449-VI «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» та КПК стали важливими етапами реформування системи кримінальної юстиції в напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів. Однією із особливостей згаданих нормативно-правових актів є можливість проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції.

Відповідно до Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням КМУ від 15 травня 2013 р. № 386-р, запровадження новітніх телекомунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема в діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду, визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Хоча період застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні України є нетривалим, за даними Державної судової адміністрації України, протягом 2013 р. у місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції під час здійснення досудового розслідування та судового провадження було проведено 10 995 сеансів відеоконференцзв'язку, а за I квартал 2014 р. — 10 412 сеансів.

Враховуючи, що на сьогодні відсутні комплексні дослідження застосування режиму відеоконференції, ґрунтовного аналізу потребують проблемні питання, що виникають під час використання цієї телекомунікаційної технології під час досудового розслідування, судового провадження чи при наданні міжнародної правової допомоги.

Метою нашого дослідження є розроблення системи теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на подальше вдосконалення правової регламентації та застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні в Україні.

Зрозуміло, що під час становлення цього нового кримінально-процесуального інституту виникло чимало питань, що потребують з'ясування, всебічного розгляду і вирішення. Із числа опитаних респондентів 52,2 % суддів, 66,5 % адвокатів і 28,1 % слідчих, прокурорів вважають, що передбачена КПК регламентація режиму відеоконференції є недостатньою. Про окремі проблемні моменти використання системи відеоконференцзв'язку апеляційними та місцевими судами йдеться й у додатку 1 до рішення Ради суддів загальних судів від 21 листопада 2013 р. № 99 [1].

Зупинимось на цих проблемах детальніше.

В Україні вирішення питання про те, в якій формі особа візьме участь у судовому засіданні (безпосередньо чи у режимі відеоконференції), залежить від волі учасників провадження та суду. Адже ч. 2 ст. 336 КПК встановлено, що суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи іншого учасника процесу може постановити ухвалу про їх участь у судовому засіданні дистанційно. Тобто незалежно від заявленого клопотання за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 336 КПК, у суду з'являється право (не обов'язок) провести дистанційне судове провадження.

На практиці ж в ухвалі про призначення дистанційного судового провадження суди по-різному мотивують прийняте рішення. Наприклад, суддями використовуються такі формулювання: «на даний час будь-яких заперечень від обвинуваченого не надходило» (ухвала від 21 травня 2013 р.), «до суду факсимільним зв'язком надійшла заява обвинуваченого, згідно з якою останній не заперечує» (ухвала від 07 червня 2013 р.), «обвинувачений не заперечував... та надав суду відповідну письмову заяву» (ухвала від 28 серпня 2013 р.), «за умови згоди підозрюваного здійснити судове провадження у режимі відеоконференції» (ухвала від 07 лютого 2013 р.), «за умови, що обвинувачений заперечує..., повідомити про це суд

та забезпечити його доставку до суду на зазначену дату» (ухвала від 17 липня 2013 р.) тощо [2].

На підставі результатів аналізу судової практики робимо висновок, що для забезпечення розумного строку судового провадження згода особи на застосування режиму відеоконференції може бути заявлена не тільки шляхом подання письмового чи усного клопотання, а й самим фактом відсутності заперечень з її боку.

Враховуючи викладене, на нашу думку, необхідно законодавчо закріпити у ст. 336 КПК конструкцію, за якої суд обирає форму проведення судового провадження – з безпосередньою участю особи чи у режимі відеоконференції. Дистанційне судове провадження, в якому обвинувачений перебуває поза межами приміщення суду, не може бути проведене, якщо він (обвинувачений) проти цього заперечує.

Важливим також є питання фінансового забезпечення, що передбачає необхідність суттєвих інвестицій у високотехнологічне обладнання та навчання персоналу на початковому етапі впровадження практики проведення відеоконференцій.

За результатами міжнародних досліджень рейтинги України за індексами, що стосуються впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, становлять: індекс технологічної готовності (WEF Technological Readiness Index) – 82 місце із 142 держав; рейтинг за електронною готовністю (EIU e-Readiness Ranking) – 64 місце із 70 держав [3].

У державному бюджеті у складі видатків за програмою «Організаційне забезпечення діяльності судів та установ судової системи» передбачаються кошти для створення та введення в експлуатацію систем відеоконференцзв'язку. Головним розпорядником бюджетних коштів є Державна судова адміністрація України (ДСА), а закуплене обладнання встановлюється у відповідних установах і органах та передається на їх баланс [4]. Саме ДСА відповідно до п. 10 ст. 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» забезпечує функціонування системи відеоконференцзв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції.

За інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті ДСА, станом на 16 вересня 2014 р. системами відеоконференцзв'язку обладнано 656 судів [5]. Для порівняння, відповідно до мережі місцевих та апеляційних загальних судів, що затверджена Указом Президента від 20 травня 2011 р. № 591/2011, в Україні нараховується 712 судів. Незважаючи на те, що системами відеоконференцзв'язку обладнані майже всі суди, 346 із них не використовували її під час досудового розслідування та судового провадження (станом на грудень 2013 р.) [6].

Мобільні системи відеоконференцзв'язку встановлені в 30 слідчих ізоляторах та 117 установах виконання покарань управління Державної пенітенціарної служби України.

Безумовно, витрати, пов'язані з установкою системи відеоконференц-зв'язку, були достатньо значними, проте під час її подальшого обслуговування вони будуть не такими суттєвими. До того ж на сьогодні основа такого обладнання – апаратні комп'ютерні засоби – вже є в більшості органів досудового розслідування та судах, а з розвитком технологій вартість додаткового обладнання постійно знижується.

Із метою розроблення і впровадження спеціального програмного забезпечення у судах при ДСА створено державне підприємство «Інформаційні судові системи». Підприємство укладає угоди із спеціалізованими ІТ-компаніями, які розробляють програмне забезпечення для ведення діловодства, реєстрації різних категорій судових справ, яке впроваджується у судах загальної юрисдикції.

Справедливі нарікання існують щодо обмеження можливостей учасника кримінального провадження, який бере участь у проведенні процесуальних дій дистанційно, реалізувати своє право надавати докази, документи, заявляти письмові клопотання та відводи.

Зрозуміло, що будь-яка із сторін має право до початку судового засідання подати всі документи чи докази. Але як бути, якщо така необхідність виникла під час судового розгляду, а особа бере участь у судовому процесі в режимі відеоконференції? Питання залишається відкритим.

Привертає увагу і питання, яким чином повинен підписати протокол допитуваний, якщо він перебуває по той бік екрана, та як отримати його письмову розписку про роз'яснення прав, обов'язків та відповідальності за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань.

Вирішенням може стати застосування електронного протоколу допиту та електронної форми розписки, які каналами зв'язку направлятимуться безпосередньо слідчому чи в зал судового засідання. Електронний цифровий підпис, проставлений на електронному бланку протоколу, засвідчується посадовими особами, уповноваженими встановлювати особу, яка бере участь у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції.

Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» юридична сила електронного документа і його допустимість як доказу не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму (ст. 8). Окрім того, цей Закон надає правову підставу для засвідчення документів не особисто, а за допомогою електронного підпису в установленому законом порядку, що є необхідною умовою ведення електронного документообігу.

Наказом ДСА від 31 травня 2013 р. № 72 «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» у місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції починаючи з 17 червня 2013 р. запроваджено порядок обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу (кримінального проваджен-

ня) із застосуванням автоматизованої системи документообігу суду. Реалізація пілотного проекту розпочалася у Святошинському районному суді м. Києва та Апеляційному суді Дніпропетровської області ще 15 жовтня 2012 р. [7].

Такий обмін повинен здійснюватися відповідно до Тимчасового регламенту обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу, затвердженого наказом ДСА від 07 вересня 2012 р. № 105, та Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30. Документи можуть бути подані в електронному вигляді лише після їх реєстрації на офіційному веб-порталі «Судова влада України». При здійсненні реєстрації в окремому полі форми реєстрації Користувач надає зразок (сертифікат) електронного цифрового підпису, який застосовуватиметься під час листування із судами у Системі з використанням електронної адреси. Документи, які подаються як докази, або інші письмові матеріали, подані Користувачем самостійно або на вимогу суду, повинні бути переведені в електронний вигляд за допомогою засобів сканування.

Кожен окремий документ сканується і завантажується у систему у вигляді окремого файлу з обов'язковим скріпленням його електронним цифровим підписом. Кількість файлів має відповідати кількості документів, що подаються до суду, а найменування файлів повинно відображатись у переліку документів, що наводиться у супровідному листі.

На вимогу суду як на стадії підготовки справи до судового розгляду, так і на стадії судового розгляду подані в електронному вигляді документи і матеріали надаються в оригіналі особами, які беруть участь у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції.

У юридичній літературі обговорюється і питання про можливе місцезнаходження адвоката при використанні режиму відеоконференції. Не врегульовано воно і в КПК. На практиці захисник найчастіше за бажанням особи, якій надає правову допомогу, перебуває в залі суду. З одного боку, це полегшує подання письмових документів, клопотань, доказів, а з другого – ускладнює можливість спілкуватися з підзахисним, радитися з процесуальних питань.

У разі перебування адвоката поряд із підзахисним службова особа органу, який забезпечує проведення відеоконференції, повинна встановити особу адвоката і направити суду, який здійснює провадження, копії відповідних документів, що підтверджують його повноваження.

Якщо захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, визначених статтями 49, 53 КПК, до початку проведення процесуальної дії або судового розгляду у нього може виникнути необхідність погодити позицію захисту з обвинуваченим. Проте навіть у разі забезпечення можливості

спілкування захисника і обвинуваченого у режимі відеоконференції за відсутності учасників провадження та суддів їхня розмова може бути записана технічними засобами. У результаті право обвинуваченого на конфіденційне спілкування зі своїм захисником, передбачене п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК, може бути порушене. Обов'язок забезпечити процесуальні гарантії конфіденційності спілкування захисника (представника) з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим передбачений і в абзаці 17 ч. 2 розділу II Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008. Зазначимо, що проблема, яка аналізується, неодноразово була предметом розгляду Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Сахновський проти Росії» [8].

Для забезпечення технічної можливості конфіденційного спілкування адвоката з підзахисним секретар судового засідання може тимчасово призупинити фіксування роботи системи відеоконференцзв'язку, відновивши його після завершення конфіденційного спілкування. Захиснику також може бути надана можливість обговорити позицію захисту за допомогою спеціальних каналів зв'язку.

Час для спілкування з підзахисним може бути наданий за результатами розгляду клопотання про оголошення перерви в судовому засіданні для узгодження позиції захисту або вирішення організаційних питань. Для цього у КПК слід передбачити можливість учасників провадження заявляти клопотання про надання часу і технічних засобів для конфіденційного спілкування.

Враховуючи викладене, доходимо висновку, що визначати місцезнаходження захисника повинен сам підозрюваний, обвинувачений. У разі коли для надання правової допомоги запрошені два і більше захисники, один із них може перебувати у залі судового засідання, а інший (-і) — поряд із обвинуваченим. За аналогією визначається і місцезнаходження представника потерпілого.

Потребує законодавчої регламентації і визначення місця перебування інших учасників провадження — педагога, психолога, лікаря, законного представника, оскільки їх відсутність, без сумніву, ускладнює здійснення дистанційного досудового розслідування та судового провадження. Є очевидним, що при вирішенні цього питання слід враховувати особливості проведення процесуальних дій за участю малолітніх, неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб, що передбачені статтями 44, 59, 64, 226, 227, 354, 491 КПК. Враховуючи функції, які повинні виконувати педагог, психолог, лікар, законний представник, на нашу думку, доцільно, щоб ці особи перебували поруч із неповнолітніми, недієздатними чи обмежено дієздатними особами, які беруть участь у проведенні процесуальних дій під час кримінального провадження.

Щодо відеозапису проведених процесуальних дій у режимі відеоконференції, то його, на наше переконання, доцільно зберігати на файлових серве-

рах суду, що здійснював провадження, і суду, що організовував їх проведення. Інший порядок створить перешкоди для реалізації права ознайомитися зі змістом відеофонограми, перевірити точність відображення на ній інформації, подати зауваження. Якщо ж суд, що отримав доручення про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, не здійснюватиме фіксування технічними засобами відеозапису, особі необхідно буде подавати письмове клопотання про ознайомлення з відеофонограмою до суду, що здійснював провадження.

При використанні відеоконференції в обох судах Д. Т. Арабулі пропонує складати протокол і вести відеозапис, а матеріальний носій відеозапису в п'ятиденний строк направляти до суду, що здійснював провадження. Уведення такої норми, на думку автора, сприяло б реалізації прав учасників і забезпечувало б тотожність змісту протоколів за місцем допиту і розгляду справи [9, с. 85]. Н. М. Ахтирська також вважає за доцільне передбачити обов'язковість здійснення фіксування технічними засобами відеозапису в місці знаходження особи, яка бере участь у проведенні процесуальних дій дистанційно [10, с. 38].

Викладене дає підстави для висновків про наявність окремих проблем застосування режиму відеоконференції. Для їх вирішення необхідно:

1) передбачити, що питання обрання форми участі особи у судовому засіданні – безпосередньо чи в режимі відеоконференції – вирішує суд;

2) регламентувати, що надані особою відеофайли, аудіозаписи за наявності технічної можливості відтворюються; письмові докази, пояснення, клопотання та відводи, засвідчені електронним цифровим підписом, подаються за допомогою електронного документообігу, а оригінали письмових документів або належним чином завірені їх копії і речові докази направляються на адресу суду, що здійснює провадження. За умови дотримання таких правил у органів досудового розслідування, суду і учасників провадження не виникатимуть сумніви щодо цілісності переданої інформації, а також буде неможливо заперечувати її авторство;

3) закріпити можливість особи, якій надається правова допомога, самостійно вирішувати місцезнаходження захисника у разі застосування системи відеоконференції та створити умови для конфіденційного спілкування учасників за допомогою технічних засобів;

4) здійснювати паралельний відеозапис процесуальних дій та передбачити право на ознайомлення з відеофонограмою, подання на неї зауважень та отримання її копій учасниками провадження за їх клопотанням.

Список використаних джерел

1. Рішення ради суддів загальних судів від 21 листопада 2013 р. № 99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : court.gov.ua/userfiles/99%20z%20dodatkom.pdf.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua.

3. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013%D1%80>.

4. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для створення та введення в експлуатацію системи відеоконференцв'язку з метою проведення слідчих та інших процесуальних дій : постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 р. № 313 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/313-2012-p?nreg=313-2012-%EF&find=1&text=%E2%B3%E4%E5%E6%E7%E8%E9%EA%EB%EC%ED%EE%EF%F0%F1%F2%F3%F4%F5%F6%F7%F8%F9%FA%FB%FC%FD%FE%FF&x=9&y=8>.

5. Перелік апеляційних та місцевих загальних судів, в яких впроваджено систему відеоконференцв'язку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/videoconference>.

6. Список судів, що не використовували систему ВКЗ під час досудового розслідування та судового провадження у грудні 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rszs.court.gov.ua/rszs/84116>.

7. Наказ Державної судової адміністрації України «Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» від 7 вересня 2012 р. № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rd.zt.court.gov.ua/sud0620/elektronsud/pilotnyproekt>.

8. Case of Sakhnovskiy v. Russia. Application no. 21272/03. Strasbourg, November 2, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22%3A%22SAKHNOVSKIY%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22chamber%22%3A%22%22%7D>.

9. Арабули Д. Т. Проблемы законодательного регулирования использования систем видеоконференц-связи при рассмотрении уголовных дел судом первой инстанции / Д. Т. Арабули // Российское правосудие. – 2012. – № 3 (71). – С. 81–87.

10. Ахтирська Н. М. Застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві через призму практики Європейського суду з прав людини / Н. М. Ахтирська // Судова апеляція. – 2013. – № 2. – С. 35–40.

Кучинська О. П., Черниченко І. В. Окремі праксеологічні аспекти застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні в Україні

Анотація. На основі результатів аналізу окремих, наведених у дослідженні складностей проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції запропоновано шляхи вдосконалення практики застосування цієї телекомунікаційної технології.

Ключові слова: кримінальне провадження, відеоконференція, дистанційне судове провадження, дистанційне досудове розслідування, конфіденційне спілкування.

Кучинская О. П., Черниченко И. В. Отдельные праксеологические аспекты применения режима видеоконференции в уголовном производстве в Украине

Аннотация. На основании результатов анализа отдельных, приведенных в исследовании сложностей проведения процессуальных действий в режиме видеоконференции предложены пути совершенствования практики применения этой телекоммуникационной технологии.

Ключевые слова: уголовное производство, видеоконференция, дистанционное судебное производство, дистанционное досудебное расследование, конфиденциальное общение.

Kuchynska O. P., Chernychenko I. V. Separate Praxeological Aspects of Videoconference Application in Criminal Proceedings in Ukraine

Summary. On the basis of analysis results of separate complications in procedural actions in videoconference mode which were mentioned in the research, it is suggested ways to upgrade practice of this telecommunication technology.

Key words: criminal proceeding, videoconference, remote pre-trial proceeding, confidential conversation.